



Amos Guiora (links) en Fred Grünfeld (tweede van links) discussiëren over de Jodenvervolg in Limburg met

historicus Herman van Rens en diens echtgenote Annelies. FOTO HARRY HEUTS

Tussen vermoeden en weten

Twee bevriende wetenschappers – de Israëlisch-Amerikaanse jurist Amos Guiora en de Maastrichtse politicoloog Fred Grünfeld – zijn gegrepen door de vraag: wat was de rol van de ‘omstander’ tijdens de Tweede Wereldoorlog, met name bij de vervolging van de Joden? Wat wisten mensen, waarom handelden ze, of juist niet?

DOOR MARIANNE LUBRECHT

Wat wisten de mensen die tijdens de oorlog toekeken als er uit hun buurt Joden werden weggevoerd? Waarom deden ze iets, of juist niets?

Fred Grünfeld concentreert zich in zijn onderzoek op Limburg, in het bijzonder de Maastrichtse wijk Boschpoort. Amos Guiora – zoon van Hongaarse Holocaust-overlevenden – werkt aan een boek waarin hij ook een hoofdstuk aan de situatie in Maastricht zal wijden. Reden voor Grünfeld om Guiora uit te nodigen naar Maastricht te komen om getuigen en kinderen van slachtoffers te interviewen en te discussiëren met collega's. De situatie in Nederland is – helaas – uniek. In geen enkel West-Europees land zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog zoveel Jo-

den weggevoerd en vervolgens vermoord als in Nederland: 73 procent. Slechts 27 procent kon vluchten of onderduiken.

Hoe is dat hoge aantal weggevoerde Joden te verklaren? Historicus Herman van Rens geeft als voornaamste reden het Duitse bezettingsbestuur en de systematiek waarmee de nazi-autoriteiten de deportatie hebben geregeld: ‘de ambtenarij des doods’. Daarnaast zijn de Nederlandse gehoorzaamheid, de efficiënt meewerkende Nederlandse politie plus het dito Nederlandse ambtelijke apparaat belangrijke factoren geweest.

Onderduiken

Opmerkelijk is dat in Limburg meer mensen onderduiken: bijna 50 procent tegen 20 procent landelijk. Dat is het gevolg van het feit dat in de provincies Limburg, Noord-Brabant en Utrecht weinig onverwachte razzia's plaatsvonden. Daardoor was er soms enige tijd – hoe beperkt dan ook – om te overwegen of men

zou onderduiken of gehoor zou geven aan de oproep zich te melden voor gedwongen *Arbeitseinsatz* van Joden. De afweging wel of niet onder te duiken was uitzonderlijk gecompliceerd doordat correcte en consistente informatie ontbrak. Werken in het oosten zou weliswaar zwaar zijn – zoveel wisten de Joden wel – maar tewerkstelling was minder erg dan de gevolgen van ontdekking bij onderduiken: deportatie naar Mauthausen, en dus een zekere dood.

Mythe

„Het is dus een mythe die nog steeds niet voldoende ontkracht is dat Joden zich als makke schapen hebben laten wegvoeren”, stelt Grünfeld. „Ze hebben de vervolging niet gewillig ondergaan, maar een in hun ogen rationele beslissing genomen.” Hadden niet-Joodse ‘omstanders’ dezelfde onjuiste informatie over de gevaren van enerzijds het vertrek van hun Joodse medeburgers naar het oosten en anderzijds onderdui-

ken? „Waarschijnlijk wel”, stelt Van Rens. „Onwetendheid plus onzekerheid zijn fundamentele factoren.” Vijfenvijftig procent van de opgeroepen Joden in Maastricht meldde zich in de middag van 25 augustus in de school aan de Professor Pieter Willemsstraat. In de daaropvolgende nacht volgde vervoer naar doorgangskamp Westerbork. De mannen tussen 15 en 50 jaar kwamen uiteindelijk terecht in werkkampen; alle overigen werden op 31 augustus 1942 in Auschwitz vergast.

Leiders

Bijna de helft van alle Limburgse Joden meldde zich op 25 augustus niet. Zij zochten en vonden een onderduikadres. In veel gevallen werden Joden geholpen binnen kleine, gesloten gemeenschappen, waarin de leden elkaar kenden en vertrouwden, geleid door gewaardeerde en invloedrijke morele leiders, zoals dominee G. Pontier in Heerlen en pastoor Vullingsh in Grubbenvorst, legt historicus Herman van Rens uit. In de door cineast Rick Roos gemaakte documentaire *Requiem* (2015) wordt prachtig gereconstrueerd hoe (de uiteindelijk verraden en in Bergen-Belsen vermoorde) pastoor Henry Vullingsh zijn parochianen aanspoorde en inspireerde, met veel geredde levens tot gevolg. Blijft de vraag hoe het spaarzame verzet tegen de deportaties van Joden in Nederland te duiden is. Hebben we te maken met passieve, on-

verschillige, ja zelfs antisemitische omstanders?

Passief

„De passieve houding van een groot deel van de Nederlandse bevolking is vooral te verklaren door onwetendheid, voortkomend uit gebrekkige informatie. Als Limburgse ‘toeschouwers’ door morele leiders werden geattendeerd op de grote gevaren die Joden bedreigen, bleken meer mensen dan gedacht bereid de wetten te overtreden door een illegaal in huis te nemen”, stelt Van Rens. Grünfeld blijkt iets kritischer als hij hieraan toevoegt dat het Nederlandse georganiseerde verzet met mogelijkheden tot vluchten en onderduiken pas laat op gang kwam, toen de meeste Joden al vermoord waren. Nederlanders die opgeroepen werden voor de gedwongen arbeidsinzet konden daar dan nog wél gebruik van maken.

Voor informatie over de documentaire *Requiem*, zie: www.requiemdefilm.nl



Het is een mythe die nog steeds niet voldoende ontkracht is dat Joden zich als makke schapen hebben laten wegvoeren

Fred Grünfeld